

11.82
1241

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XI, св. 3—4.

БЕОГРАД, 1961.

ИЗ ЛЕКСИКОЛОГИЈЕ

1. ГУБИТИ (~ СЕ)

Проучавање значења семантички разгранатих речи вишеструко је корисно. Тако се, најпре, лепо може пратити како се језик богати новим изражајним могућностима, како се све развијају нова значења речи, како од стварних постају фигуративна значења а од ових у даљем развоју опет стварна. Тако се, сем тога, може видети шта то значи живот речи, како и значења речи имају „свој век“, не само, дакле, како она настају, већ и како нестају, како се губе. Тако се, најзад, на очигледним примерима може показати да није у сваком конкретном случају лако дати одређено, апсолутно јасно фиксирано значење. Реч се у реченици не употребљава увек за казивање једног строго ограниченог значења. Напротив, споредне семантичке асоцијације које изазивају поједине речи смисаоно обогаћују текст. Текст је тиме, доиста, пунији, али је утолико тежи посао лексикографа да одабере управо ону од бројних асоцијација која даје „основни тон“ значењу.

Покушаћу да ово покажем анализирајући значење глагола *губити* (~ се). Поћи ћу од савременог језичког осећања. Прво ћу анализирати лик *губити*, а затим лик *губити се*. Употребићу грађу Института за српскохрватски језик САНУ.

А. *губити*

На основу материјала који ми је стајао на расположењу, закључио сам да глагол *губити* има три основна значења:

1. *невољно остијајати без кога, чега;*
2. *уйројашћивати, уништиавати, нарушавајати;*
3. *убијати*. За ово се значење мирне душе може рећи да је за данашње језичко осећање просечно образованог нашег човека — застарело.

Од ова три значења најраспрострањеније је прво. Оно се грана у неколико подзначења. Прегледајмо их.

1. а. *нејажњом зайурајти не знајући куда*. Без сумње смо за каквог пријатеља могли закључити да често „губи“ какву књигу или сл.

1. б. *ѝресѝајати имати*. Врло се изразита потврда овоме значењу може прочитати у Даничићеву преводу Старог завета: „Има вријеме кад се рађа ... вријеме кад се тече и вријеме кад се губи“ (изд. 1938, стр. 512). Истога је значења, само у фигури, овај глагол и у познатом Његошеву стиху из Горског вијенца: „Мањи поток у виши увире. | Код увора своје име губи“ (изд. 1847, стр. 30). У овоме значењу глагол *губити* употребљава се уз разне мислене именице (*вера, нада, расјоложење* и сл.); исп.: Домановић ... у својим делима не губи добро расположење (Б. Поповић, СКГл, стара серија, VI, стр. 1076). Сваким дагом се све више губи вера у победу (А. Ђурић, Ка победи, 81) и сл.

1. с. *осѝајати са све мање и мање нечега*. Примери: Он је дакле губио вид, а није могао то да схвати (М. С. Јовановић, СКГл Н. С., 7, 41). Прије се и на шавачки рад гледало с презирањем, али сад то презирање губи силу (С. Дучић, СЕЗБ XLVIII, 71). — Јасно је да у првом примеру *губио је вид* подразумева *п о с т е п е н о с т* губљења вида, а у другом, *губи силу*, такође је реч о поступном напуштању једног схватања.

1. д. *осѝајати без онога што одлази, умире, ишчезава*. Свакако смо били у прилици да чујемо овакву изјаву: У њему губим свога доброг пријатеља, или сл. Овамо спада и Веселиновићев пример: И ја сам губила децу па ... вала Богу (Сељанка, Бгд. 1893, стр. 182).

1. е. *бивати ѝоражѝн (у каквој бици, игри и сл.)*. За илустрацију навешћу овај Типиков пример: „Пиеро је губио, Иво је чекао и чекао, но тој партији не бијаше конца и краја“ (За крухом, 1904, стр. 10). Овде се сусрећемо и са оваквим примером Лазе К. Лазаревића: „Доносио је често пуње вишеке новаца. Губио је такође“ (Приповетке I, 1898, стр. 76). Сусрели смо се, дакле; са примером у којем су живе асоцијације на неколико-значења овога глагола (нпр. и на 1. б). Није случајно што је то Лазаревићев текст. Особина је добрих писаца да и стилизацијом свога приповедања малим бројем пробраних речи проширују могућности читаочевог примања текста.

1. f. *бићи на шїейи, шїейовати*. Значење добро илуструје овај Белићев пример: „Наш народ губи ако он буде ометан у раду“ (Вук и Даничић, стр. 20).

1. g. *йресїајати владати чиме, йресїајати бићи у једном сїању*. Примери: Адвокат је губио нерве (Душан Ђуровић, Међу брђанима, стр. 50). Почињао сам већ да губим стрпљење (Александар Ђурић, Ка победи, стр. 8). Од болова и напрезања почео сам губити свест, те ме положише на земљу (С. Јаковљевић, Капија слободе, стр. 183).

1. h. *йресїајати оїажати, йройушїати, занемаривати*. Ово значење потврђује пример из Јанка Веселиновића: „Брзо схваташе све што учитељ рекне. Ниједну његову реч не губијаше“ (Целокупна дела II, стр. 447).

Д р у г о значење глагола *губићи*, тј. *уїройашїивати, унишїавати; бесциљно, узалудно йрошїи; нарушавати*, није се тако изнијансирало као прво. Потврђују га ови примери: Сјеме губи тко по пржини сије (Ђ. Даничић, Стари завјет, стр. 111). И крај друге жене ја ћу да се надам, и да своје срце расипам и губим (Ј. Дучић, Сабрана дела I, стр. 153). Ко старо љуби данке губи (Вук, Српске народне пословице). Зар она да губи своју младост и своје здравље због мене? — мишљаше Марта (Ј. Веселиновић, Цел. дела II, стр. 183). Ти, Стипане, канда губиш ришпет редовницима (С. Матавуљ, Бакоња Фра-Брне, 1893, стр. 74). Ма ђевојци срећу губи (Вук, НПјосл).

Т р е ћ е значење, тј. *убијати*, треба сматрати застарелим зато што га новији писци не употребљавају. Карактеристично је, међутим, да је, као што је свима познато, у глагола *йогубићи* врло живо значење „извршити смртну казну над ким“ или сл. Иначе, значење *губићи* = *убијати* потврђује пример из Вукове збирке народних приповедака: Три пута затруби у трубу да чује сватко и ко хоће да може доћи ... да гледа ће цар цара губи (стр. 197).

V. губићи се

Чини ми се да се за лик *губићи се* може успоставити јединствено значење: *несїајати*. Покушаћу да покажем како су се из овог основног значења разгранале бројне нијансе, које се, међутим, све могу свести на то првобитно. Идимо редом.

а. *несћајати залућавши, залазити не знајући куд*. Потврђује га пример: Пре, ови просјаци и други божјаци већином се разилазили и губили по оближњим селима (Б. Станковић, Божји људи, 1913, стр. 92). Овамо спада и пример с фигуративном употребом: Стара филозофија губила се у апстракцијама (Ј. Продановић, Наши и страни, 1924, стр. 85). — Мислим да није потребно доказивати да је овде јасно уткано значење „нестајати“.

б. *заузимајући иакав положеј да се на крају постојане невидљив, несћајати (у даљини и сл.)*. Примери: Скида ... шајкачу и ... руком стеже јаче пушку и губи се клизавом уском путањом доле (Српске новине, Крф 1917, стр. 135/2). На ужас наш, видик пред нама поче да се губи (С. Јаковљевић, Капија Слободе, стр. 176). — И овде се врло јасно као основно опажа значење „нестајати“.

с. *пропадајући, ишчезавајући, ушћајући се, помирајући*. Ово значење је у познатом Војислављевом стиху: О вали, о реко српска! Столећа тако се губе | И као таласи тону у море вечности тавне (Песме I, 1907, стр. 170). — Примери су бројни и сви с провидним основним значењем — „нестајати“.

д. *разлегајући се несћајући (о звуку и сл.)*. Пример—два из Шантића: И неко викне и одјек се губи (Пјесме, 1911, стр. 101). Но пусто и без одзива | У небу губи се очајни крик (исто, стр. 106). — Као што се види, глагол *несћајати* ушао је и у дефиницију.

е. *постојајући неухваћљив, неналазљив*. Могао би се навести овакав пример: Пулс се непрекидно губио.

ф. *помало, постојено несћајати*. Примери: Гледала је мило очима, у којима се већ почео губити живот (М. Сретеновић, Јетрве, стр. 99). Светло дана губи се и гаси (В. Илић, Песме I, 1907, стр. 19). — И овде, разуме се, доминира значење „нестајати“.

г. *пресћајати бићи у свесном сћању*. Примери: Глава несрећнога девојчета не издржа, она се губила (Р. Л. Кнежевић (превод:) Ернест Ренан, Успомене из детињства и младости, стр. 31). Оно траје и траје да непомичан обамирем и губим се у несвести (М. Настасјевић, Из тамног вилајета, стр. 77). — Значење „нестајати“ доминира и овде.

h. *пресћајати владајући собом; остојајући без душевне снаге да се издржи какав најор, нефријатносћ*. Примери: Поче још јаче да бјесни. Да се губи у љутини. Да забораваља сама себе (А. Мурад-

беговић, Свијет у опанцима, стр. 39). Чика-Лука се губио од страха (Б. Ковачевић, Наша књижевност, 1946, стр. 109).

i. *мршавити, њроадаити*. Карактеристичан је Сремчев пример: Вене и губи се сирота, као дгуња на шифоњеру (Вукадин, 1903, 249).

j. *некорисно се њрошити, саитираити се*. Пример: Жао јој беше себе саме, жао јој беше што се тако узалуд и ни за кога губила за све то време (Окица Глушчевић и Милован Ђ. Глишић (превод:) Лав Н. Толстој, Рат и мир II, 1900, стр. 322). — Јасно је да се и приликом трошења физичке снаге у ствари подразумева нестатање животних способности, да је, дакле, и овоме значењу у основи глагол *нестатајити*.

k. *њружити се, уњћиваити се у неодређене даљине (о очима и њогледу)*. Примери: Очи ... су се замишљеним погледом губиле онамо даље у низине (Ђалски, Иринина удаја, стр. 7). Губе јој се тако очи у даљинама као брижне мисли (Драгутин Илић-Јејо, Дунавска улица, стр. 53). —

l. *у њоређењу са чим другим њресњајити имаити важност; њосњајити неизразити, њњримњтан, неважан*. Примери: Ал' и најопорија змајованка губи се према Марковој дивљачини и грдној му бесноћи (Л. Костић, 5, 355). Али је Париз толико огроман и сјајан, да се пред њим све личне беде губе као ништарије (Ј. Дучић, Сабрана дела V, стр. 62). — Овде је значење „нестајати“, мислим, такође очевидно.

m. *одлазити (обично у ошњријој, грубљој зајовесити)*. Примери: Него се губи смјеста одавде (Славко Колар, Ми смо за правицу, стр. 45). Губите се, ништарије (Иван Горан Ковачић, Дани гњева, стр. 56). — Непотребно је доказивати да је и овде у основи значење „нестајати“.

* * *

Сем свега овога, глагол *губити* ушао је и у изванредан број израза. Из оправданих лексикографских разлога (о којима није потребно овде говорити) у Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ изрази се обично не обрађују уз глаголе. У питању су принципи на којима је засновано једно дело и који морају бити спроведени у целом делу од почетка до краја. У овоме прилогу, међутим, ми говоримо о целокупном животу глагола *убити* (~ се) у нашем језику, па ћемо зато овде расправљати и о

изразима у којима се јавља и глагол који анализирамо. То су ови изрази:

1. *губиш и из вида, губиш са вида*. Овај израз има две значењске нијансе:

а. *ћресћајаш и гледаш и у шћо, лшаваш и се могућност и да се шћо види*. Примери: Бродарима (је) потребно да из вида не губе компас, да у сваком часу знају где стоје (Шумадија, 1876, стр. 39). А како га с вида губи, све јој је тјешње у души (И. Ћипико, Приповетке I, 1947, 154).

б. *ћресћајаш и узимаш и у обзир, ћресћајаш и имаш и на уму, занемариваш и*. Примери: Не треба губити из вида да су закони наслеђа још сасвим тамни (Ј. Скерлић, Звезда I, стр. 59). Аналише због анализе и губи са вида радњу, постаје досадан (Матош, Огледи, студије и импресије, стр. 145).

2. *губиш и главу*. И овај израз има две нијансе у значењу:

а. *излагаш и се смртној оћасност и, умираш и*. Пример: А теби је, Мустај беже, Мујо навјек десно крило био и за тебе је главу губио (Коста Херман, Народне пјесме Мухамедоваца у Босни и Херцеговини I, стр. 605).

б. *ћресћајаш и владаш и собом*. Примери: Чак и они најстарији сарадници ... узнемирени. Часовито клонуће и већ се губи глава (Н. Симић, Иза завјеса, стр. 97). Једино један наш друг непрестано губи главу од бомбардовања (Ј. Ђонових, Хронике и путописи, стр. 288).

3. *губиш и душу*. Овај израз значи: *ћрешерано радиш и, шћешко се ћремариш и*. Пример: Ти ... знаш — богатство није уживање ... Ја губим душу да бић зарадио три хиљаде дневно (Вера Стојић и Милан Ђоковић (превод:) Максим Горки, Дела XV, стр. 124).

4. Изрази *губиш и из очију, губиш и исћред очију* значе исто што и израз „губити из вида“: И калуђер је дошао а ја га нисам губио из вида (Ђ. Јакшић, Дела IV, 1882, стр. 180). Србија ... је свагда грешила ... кад је из очију губила ... своју потоњу будућност (С. Новаковић, Балканска питања, стр. 388).

5. Израз *губиш и ѝ а мет и* значи *ћресћајаш и владаш и собом*: Још су њене косе незамршене ... још јој нико није пио

оне црне очи од којих се памет губи (Ј. Скерлић, Писци и књиге I, стр. 108).

6. Изрази *губићи цену*, *губићи у цени* значе *сти-цији*, *добивају мању вредносћ*: Не губи цијене. Рече се у шали онеме који се накашље, и значи да не губи цијене као коњ (Вук, НПОсл). Тим та књига много губи у цени за љубитеље штампарских реткости (Л. Костић, О Јовану Јовановићу Змају, стр. 43).

* * *

На крају, неколико речи о развиту значења овога глагола. По свој прилици полазећи, оправдано уосталом, од *М и к л о ш и ч е в а* тумачења у његову *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen* (s. v. *gyb-*), *P. B u d m a n i u RJA s. v. gùbiti* каже: *Riječ je praslavenska, isporodi stsl. gubiti, rus. губить, češ. hybiti, pol. gubić. — gub postaje ojačanem od gyb...*“ А Миклошич *губићи* дефинише са „*zu Grunde richten*“. Исту дефиницију даје и *Ф а с м е р (M a x V a s m e r)* у своме делу *Russisches etymologisches Wörterbuch* (s. v. *губићь*). Потпуно је јасно да су се и како су се у вези с овим значењем гранала сва она друга о којима смо говорили. Етимолошки и семантички овде је све прозирно. Овде долазе до изражаја принципи о којима говори *А. Б е л и ћ*: „Све то чини да се речи или богате по садржини својој или да им се садржина своди на једну једину особину којом се може обележити не само стварна особина предмета него и однос међу предметима. Ако су повод богаћењу речи све нова остваривања њихова у најразличнијим везама какве се у језику јавити могу — разлог увек могућном свођењу сложенијих значења речи на простија и сасвим проста лежи у духовној природи речи. Њихова је основица представа оног предмета или особине које реч обележава. Ту представу прати увек сазнање не само збира свих особина њених већ и свих њихових прелива који се у њима такође слажу. И једна је од врло значајних особина језика: да може — кад му устреба и када се прилике за то јаве — употребити какву саставну особину или какав њен прелив да речју у којој се они налазе, занемарујући све друго у њима, обележи свој нови случај“ (О језичкој природи и језичком развиту I, 1941, стр. 496—497).

30. III 1961.

Берислав М. Николић